

CHO'LPON IJODI «KECHA VA KUNDUZ» ROMANI

*G'ofurov Vohidjon Turdaliyevich**Farg'ona viloyati, Furqat tunan kasb – hunar maktabining**Ona tili va adabiyoti fani o'qituvchisi*

Annotatsiya: Kitobda o'zbeklarga xos andisha, himmat, iffat va soddalik kabi fazilatlar bilan birga xotinbozlik, xudbinlik va mol-mulk orttirish yo'lidagi illatlar ham o'z in'ikosini topgan. Bu kabi sifatlar va illatlar kitobxonni chuqur mushohada yuritishga undaydi. Cho'lpon dunyosi, uning olami, ijodidagi nafislik va serjiloliksiz, azizlarga manzur bo'ladi, degan umiddamiz.

Kalit so'z: Kecha va kunduz, badiiy asar, ma'rifatparvar, an'ana, fazilatlar, oilaviy munosabatlar, o'zbek xalqi, ijtimoiy adolat.

Cho'lpon 1897 yili Andijonda tug'ilgan. Eski maktabda savod chiqargan. Keyin rus-tuzem maktabida o'qigan. 1914 yili Toshkentga keladi va o'z faoliyatini "Sadoi Turkiston" gazetasi bilan bog'laydi. Uning asarlari Orenburg, Ufa, Qozon va Bog'chasaroyda chiqadigan gazeta va jurnallarda ham bosilib turgan. 1916-1917 yillarda Orenburgda yashaydi va u yerda boshqird hukumati mahkamasida kotib bo'lib ishlaydi. So'ng Toshkentga qaytadi. 1920 yilgacha TurkRosTAda xizmat qiladi. 1920 yili Bokuda bo'lgan Sharq xalqlari qurultoyida qatnashadi. O'sha yili Fitrat taklifi bilan Buxoroga boradi va o'zbek tilida chiqadigan "Buxoro axbori" gazetasiga rahbarlik qiladi. Bir yilcha ishlab Toshkentga qaytadi. Adabiyot va madaniyat ishlari bilan shug'ullanadi. 1924-1926 yillarda Cho'lpon Moskvada yashaydi. U yerda ochilgan O'zbek dramstudiyasiga rahbarlik qiladi.

Har qanday badiiy asar madaniy-adabiy an'analar zaminida yaratiladi. Yurtimizda ko'p yillik tarixga ega va muqaddas hisoblanmish oila munosabatlari badiiy asarlarimizda, xususan, ilk o'zbek romanlarida ham ma'lum darajada qiziqarli tarzda ochib berilgan. Jumladan, Cho'lponning "Kecha va Kunduz" romanida aks ettirilgan oilaviy munosabatlar va o'z davriga xos ijtimoiy-oilaviy an'analar bugungi kun nuqtai nazaridan, ayniqsa lisoniy aspektda e'tiborni tortadi. Asardagi oilaviy munosabatlarga xos xususiyatlar, ba'zi yo'qolib borayotgan an'analar, o'zbek xalqiga xos fazilatlar umum ijtimoiy kontekstda yorqin namoyon bo'ladi va o'sha davr muhitini, oila a'zolari o'rtasidagi insoniy munosabatlarni ko'rsatib berilishiga namuna bo'lib xizmat qiladi. Asarda bir qator o'tmish an'analari, sharqona axloq, o'zbek xalqiga xos fazilatlar tasviri jamlangan. Adabiyotshunos O.Sharafiddinov ta'kidlaganlaridek, "Kecha va Kunduz" romanida muallif nigohi "o'zbek xonadonining ichkarisi"ga qaratilgan. Asar matnidan biz o'zbek xonadonlaridagi "yaqin moziyga xos" oilaviy-insoniy munosabatlariga, yuqorida aytilganidek, qator misollar keltirishimiz mumkin.

Romandan ilk sahifalaridan keltirilgan quyidagi parchada XX asr boshlariga qadar barcha o'zbek erkaklariga xos jihatni, ya'ni andisha fazilatining kichik bir ko'rinishini ko'zatamiz:

– O'zbekda ahir har bir erkak o'z xotinini-o'z halol juftini qizi yo o'g'lining nomi bilan atab chaqiradi. O'z xotinining ismini aytib chaqirish yaramaydi. Xotinining ismi Maryam, qizining ismi Xadicha bo'lsa, mo'min-musulmon: - sharmu hayo yuzasidan bo'lsamikan? – xotinini “Xadicha” deb chaqiradi. Aksar ona-bola baravar “labbay!” deydi; shunday-da, oilaning haqiqiy egasi bo'lgan ota: “Kattangni aytaman, kattangni!” deydi. Hatto shunda ham “Maryamni”, demaydi...

Bizning so'fi mo'min-musulmonning bu urfiga ham amal qilmaydi, u o'z halol jufti Qurbonbibini hamma vaqt “Fitna” deb chaqiradi: “Fitna, sallamni ber!”, “Fitna, qiz o'lguring qani?”, “Fitna, puldan uzat!”.

Muallif tilidan aytilgan ushbu parchadan anglashiladiki, erkaklar ham o'z ahli ayyollarining hurmatini joyiga qo'yadilar, ularning ismlarini aytib chaqirishni o'zlariga ep bilmaydilar. Bu jamiyatda erkakning o'z xotiniga bo'lgan hurmatini namoyon etadi. Badiiy matn konteksti asrlar mobaynida shakllangan mavjud ijtimoiy-madaniy an'anani aks ettiradi. Shunigdek, matnda qo'llanilgan “labbay” leksemasi ko'p ma'noli so'z bo'lib, u arab tilidan kirib kelgan “labayka” – “mana, oldingdaman, huzuringdaman” ma'nosini anglatadi. U asosan birov chaqirganda beriladigan javob “Ha” o'rnida yoki “Nima deysiz”, “Nima dedingiz” ma'nolaridagi so'roqlarni ifodalash uchun ishlatiladi. “Kattangni aytaman, kattangni!” jumlasini erkakning o'z xotiniga bo'lgan andishasini ular o'rtasida ko'rinmas devor, ya'ni masofa borligini anglatadi va o'ziga xos semantik maydon hosil qiladi. Cho'lpon bu fikrini kontekstual antonimni qo'llagan holda dalillaydi va uning ta'sirchanligini oshiradi. Buni “... so'fi mo'min-musulmonning bu urfiga ham amal qilmaydi, ...” jumllarida ko'rishimiz mumkin. So'fi o'z nomidan ko'rinib turibdiki, taqvodor, dindor inson shunga qaramasdan u musulmonlarning bu urfiga amal qilmaydi va o'z mansabi ga (so'filigi) zid ish tutadi, o'z xotinini “Fitna” deb chaqiradi. “Fitna” so'zi arab tilidan kirib kelgan bo'lib, maftun etish, yo'ldan ozdirish, isyon, g'alayon ma'nolarini anglatuvchi salbiy ma'noli so'z, g'arazli maqsadga erishish yo'lida birovni qoralash uchun qilinadigan yashirin xatti-harakat, buzg'unchilikdir. Ushbu jumllarda ifodalangan muallif fikri yana bir bor insoniy munosabatlarni aks ettirish bilan birga asarning ta'sirchanligi va ishonchliligini, matn pragmatikasi salmog'ini oshiradi uni yanada o'qimishliroq bo'lishiga yordam beradi.

Abdulhamid Sulaymon o'g'li Cho'lponning “Kecha va kunduz” romani yaratilganiga qariyb 80 yil to'lgan bo'lsa-da, u hamon qo'ldan-qo'lga o'tib kelmoqda. Mazkur asar ikki qismdan iborat bo'lib, dastlabkisi – “Kecha” deb nomlangani qo'lingizdagi kitobda aks etadi. “Bugun” deb atalgan ikkinchi qismi haqida esa ma'lumotlar yo'q. Kitobda o'zbeklarga xos andisha, himmat, iffat va soddalik kabi

fazilatlar bilan birga xotinbozlik, xudbinlik va mol-mulk orttirish yoʻlidagi illatlar ham oʻz inʼikosini topgan. Bu kabi sifatlar va illatlar kitobxonni chuqur mushohada yuritishga undaydi. Choʻlpon dunyosi, uning olami, ijodidagi nafislik va serjilolik siz, azizlarga manzur boʻladi, degan umiddamiz.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Zunnunov A., Xotamov N. Adabiyot nazariyasidan qoʻllanma. Oʻrta maktablarning yuqori sinflari uchun. - T.
2. Karimov S.A. Oʻzbek tilining badiiy uslubi: Filol. fanlari nomzodi ... dis. avtoref. - T.
3. Niyozmetova R.X., Uzluksiz taʼlim tizimida oʻzbek adabiyotini oʻrganish metodikasi. .
4. <https://tafakkur.net/abdulhamid-cholpon.haqida>